

Recension

Risk och det levande mänskliga

Red. I. Brinck, S. Halldén, A-S. Maurin och J. Persson

Nya Doxa, Nora 2004. 254 s. ISBN 91-578-0455-9

I denna bok om 254 sidor behandlar några författare ett antal ämnen som i viss mån anknyter till titeln ovan. Bidragen, som kommer från en socialantropolog, en psykolog, en professor emeritus i konstruktionsteknik och ett antal filosofer, skall enligt baksidestexten ge den blandning av perspektiv som varje riskbedömning skulle tjäna på. Mer specifikt tänks bidragen anknyta till Nils-Eric Sahlins forskning och den senare har detaljgranskat dem och föreslagit en del förbättringar. För dem som i praktiken skall utföra riskanalyser, granska dem eller fatta beslut på basis av dem är emellertid bidragen alltför allmänt hållna och för övriga mer allmänt filosofiskt lagda personer är de med något undantag anmärkningsvärt ytliga. För att stödja detta omdöme diskuteras nedan några centrala punkter i några av bidragen.

Åsa Boholm, som är socialantropolog, skriver om riskers ontologi och epistemologi med särskild anknytning till kontroversen mellan Banverket och boende på Hallandsåsen med anledning av det pågående tunnelbygget där. Beträffande riskers ontologi noterar Boholm att Banverket ser åsen som en risk medan de boende ser själva tunnelbygget som en risk och att risker således kan vara olika för skilda människor. Helt riktigt men knappast förvånande om man använder ett mindre elliptiskt språkbruk: för Banverket är åsen en projektrisk (kan äventyra tidsplan och budget) medan tunnelbygget för de boende främst är ett hot mot jordbruket. Vad gäller riskers epistemologi, i detta fall de troliga effekterna på grundvattnet under och efter byggtiden, konstaterar Boholm att Banverket anser att jordbruket nästan uteslutande är beroende av regnvatten, som stannar i jordlager ovanför det underliggande berget medan det vatten som läcker ut vid bygget är sådant som finns i sprickor i berget. De boende däremot anser att även vattnet i berget är viktigt för jordbruket. Boholm tycks vidare anse att

det inte finns (eller kan finnas) några fakta som talar för att något av synsätten är det rimligaste. Däremot anser hon det noterbart att de olika parterna kommit fram till sin syn på olika sätt: Banverket genom en lätt modifiering av en dansk modell och de boende genom mångårig erfarenhet.

Ingar Brinck behandlar riskkommunikation från myndigheter/forskare till individer varvid hon i första hand koncentrerar sig på personliga hälsorisker. Hennes tes är att mottagarens intresse för information om t.ex. farliga ämnen i mat är viktigare för att hon skall ta till sig den än hennes tillit till avsändaren. Vidare betonar Brinck att riskinformatörer bör utgå från mottagarnas yttre miljö när de utformar sitt budskap. Det skall möjliggöra ett överbyggande av kunskapsklyftor.

Psykologen Melissa Finucane noterar att berättelser kan ge information om värden som kan vara användbara vid riskhantering bl.a. i samband med introduktionen av nya grödor. Hon tillstår att det idag inte finns några metoder för att systematiskt utnyttja detta i samband med beslut men tycks hoppas att framtida forskning skall ge sådana.

Peter Gärdenfors propagerar för att vissa beslut bör baseras på likheter snarare än sannolikheter och att framtida beslutsteoretisk forskning mer än hittills bör fokusera på likhetsbedömningar och hur man från dessa kan skapa sannolikhetsbedömningar. Hans stöd för den första tesen utgörs väsentligen av ett exempel: en svamplockare skall bedöma om hon skall klassificera en given svamp som en snöbollschampinjon eller en vit flugsvamp. Enligt Gärdenfors görs detta bäst i fält genom att färgen på lamellerna på hattens undersida undersöks: flugsvampen har vita lameller medan färgen hos champinjonen med stigande ålder går från rosa över brunt till svart. Varför är denna skillnad avgörande? Här har Gärdenfors inget svar. Är den baserad på vardagserfarenhet eller på kemisk analys av omfattande stickprov? Alltså på sannolikhetsöverväganden?

Beträffande den andra tesen kan man notera att symmetriöverväganden åtminstone sedan 1600-talet har varit den viktigaste källan till sannolikhetsbedömningar.

Sören Halldén behandlar risk och helhet varvid han huvudsakligen med vardagsexempel diskuterar hur vidgning av perspektiv kan ge en beslutsfattare nya uppfattningar om risker i olika beslutssituationer.

Sven Ove Hansson diskuterar olika förekommande riskvägningsprinciper och efterlyser mer välgrundade val mellan dem än som förekommit hittills. Vidare föreslår han att man bör undersöka vilka mellanformer mellan de givna som är möjliga och intellektuellt hållbara. De principer Hansson behandlar är följande:

P1. Ett alternativ är acceptabelt om summan av alla individuella risker som det ger upphov till uppvägs av summan av all individuell nytta som det ger upphov till.

P2. Ett alternativ är acceptabelt i den mån som varje risk som en individ utsätts för uppvägs av en nytta för samma individ.

P3. Ett alternativ är acceptabelt i den mån som varje risk som en individ utsätts för är rimlig mot bakgrund av den totala nyttan.

Enligt Hansson används P2 inom etiska bedömningar av klinisk prövning och P3 vid val av gränsvärden inom arbetsmiljöområdet. P1 tycks däremot inte användas administrativt, åtminstone inte i Sverige.

Hanssons argument för att P2 används i samband med etiska bedömningar av klinisk prövning är att två villkor skall vara uppfyllda för att det enligt bl.a. Helsingforsdeklarationen skall vara försvarbart för en patient att delta i en klinisk prövning: (i) patientens informerade samtycke, och (ii) genuin osäkerhet om behandlingen är bättre eller sämre för patienten än en standardbehandling. Men ur (i) och (ii) följer naturligtvis inte P2.

Beträffande frågan om val mellan principerna, kan man fråga sig vem som skall träffa detta val och inom vilket regelverk principerna skall användas. Först när dessa frågor besvarats kan man börja diskutera argument för eller mot principerna ovan. Att, som Hansson tycks förorda, in abstracto argumentera för ovanstående principer, förefaller inte att vara en framkomlig väg.

Niklas Vareman och Johannes Persson diskuterar relationerna mellan riskbedömning och riskhantering delvis i relation till EU-kommissionens vitbok om livsmedelssäkerhet och hanteringen av en ansökan om att få sälja en ny typ av juice inom EU området. Deras huvudtes är att bedömnings- och hanteringsfrågorna är så intimt sammanflätade att distinktionen mellan dem har mycket liten förklaringskraft. Deras huvudsakliga argumentation för tesen består i att visa att moraliska och ekonomiska värderingar anger ramar för riskbedömningar samt att riskbedömning i huvudsak har karaktären av beställningsforskning med riskhanteraren som beställare. Vidare tycks Vareman och Persson anse att riskhanterare skall vara folkvalda. För Sveriges del torde det innebära att livsmedelssäkerheten borde hanteras av riksdagens jordbruksutskott snarare än av Livsmedelsverket och att säkerhetsfrågorna inom t.ex. kärnkraften borde behandlas analogt. Den närmare uppdelningen av uppgifter mellan fackmän och lekmän förefaller Vareman och Persson helt ointresserade av.

Lena Wahlberg och Johannes Persson diskuterar begreppen moralisk, juridisk och epistemisk robusthet varav i synnerhet det sistnämnda är intressant i samband med beslut som rör risker eftersom sådana sägs utmärkas av låg epistemisk robusthet. Moralisk robusthet sägs utmärka

handlingar: en handlingars moraliska robusthet ökar i takt med antalet moraliska teorier som den är förenlig med.

Hur moraliskt robust en handling är tycks bero på vilka moraliska teorier som finns när den utförs. Om *finns* här innebär att vara artikulera i skrift eller kunna extraheras ur någon genom ett fixt antal frågor när handlingen skall utföras, så är antalet ändligt. Begreppet är då väldefinierat. Definitionen ovan får dock den egendomliga konsekvensen att handlingar utförda idag är moraliskt robustare än handlingar utförda för säg 200 år sedan. Vidare blir alla handlingar lika moraliskt robusta innan det finns moraliska teorier. Dessutom tycks handlingar som normalt betraktas som moraliskt neutrala – att sträcka på ryggen när man reser sig från skrivbordet – bli maximalt moraliskt robusta. Det är därför svårt att se hur detta begrepp moralisk robusthet skall kunna användas i samband med rekommendationer.

Epistemisk robusthet tycks däremot gälla bedömningar (av en person p): Wahlberg och Persson anför följande exempel som de säger sig ha fått från Nils-Eric Sahlin: (i) Sannolikheten för att dra en röd kula ur en urna som innehåller tre röda och sju svarta kulor = 0,3 och (ii) Sannolikheten för att det blir en gruvstrejk i Katowice på måndag = 0,3.

Den epistemiska robustheten hos dessa bedömningar bestäms utifrån tre parametrar: grad av övertygelse, grad av kunskap och grad av benägenhet för att hålla fast vid bedömningen vid ny information. Enligt Wahlberg och Persson är (i) epistemiskt robustare än (ii) enligt alla parametrar. Detta är dock inte klart beträffande parametrarna 1 och 3: en person som gör bedömningen (ii) torde nämligen vara så speciell att det vore vanskligt att göra förutsägelser om denne.

Wahlberg och Persson framlägger därefter förslaget att epistemisk robusthet hos bedömningar i risksammanhang bör karakteriseras på liknande sätt som moralisk robusthet hos handlingar: en bedömning ökar i robusthet med antalet partiella teorier som den följer ur. Exempel på partiella teorier utgörs t.ex. av de olika parternas beskrivning av Hallandsåsen; se under Boholm ovan. Vidare tycks Wahlberg och Persson anse, dock utan att ge något skäl för det, att kunskapsosäkerheten är omvänt proportionell mot den epistemiska robustheten bestämd enligt deras förslag. Eftersom t.ex. miljödomstolar rimligtvis bör minska sin kunskapsosäkerhet inför sina bedömningar, så erbjuder Wahlberg och Persson ett, såvitt jag vet, nytt sätt att åstadkomma detta: sök efter alla partiella teorier som ger en bedömning b eller b:s negation, summera och jämför. Lotta vid lika stora summor. De bör dock först ägna någon uppmärksamhet åt de grundläggande problem som antytts ovan.